

Bedřich Smetana
Dalibor

Bedřich Smetana Dalibor

Opera o třech jednáních

Libreto – Josef Wenzig

Český text – Ervin Špindler

Hudební nastudování:
zasloužilý umělec Jiří Pinkas

Režie:
zasloužilý umělec Ilja Hylas

Sbormistr:
Karel Kupka

Výtvarník scény:
Vladimír Šrámek,
nositel vyznamenání Za vynikající práci

Výtvarník kostýmů:
Jiří Sochovský

Asistent režie:
Květa Ondráková

Text sleduje:
Emilie Hudcová, Anna Kubínová

Inspiciant:
Josef Jakš

PREMIÉRA 4. KVĚTNA 1975
V DIVADLE ZDEŇKA NEJEDLÉHO

DALIBOR NA OSTRAVSKĚ SCĚNĚ

1. 28. 8. 1928 Dirigent: E. Bastl
 Režisér: K. Kügler
 Výtvarník: J. Dvořák

 2. 9. 5. 1941 Dirigent: J. Vogel
 Režisér: K. Palouš
 Výtvarník: J. Sládek

 3. 19. 9. 1947 Dirigent: J. Vogel
 Režisér: S. Langer
 Výtvarník: A. Calta

 4. 25. 9. 1951 Dirigent: R. Vašata
 Režisér: B. Hrdlička
 Výtvarník: J. Svoboda

 5. 28. 8. 1955 Dirigent: R. Vašata
 Režie: I. Hylas
 Výtvarník: J. Obšil

 6. 19. 9. 1964 Dirigent: P. Vondruška
 Režisér: B. Zoul
 Výtvarník: F. Tröster

 7. 4. 5. 1975 Dirigent: J. Pinkas
 Režisér: I. Hylas
 Výtvarník: V. Šrámek
-

JAN NERUDA:

„Smetanův klasický „Dalibor“! Přiznám se, že k tomuto dílu Smetanovu přirostl jsem celou duší svou. Mám na ně vzpomínku - dojem, jaký se mně více v životě neopakoval. Bylo to v Novoměstském divadle při generální zkoušce „Dalibora“ a seděl jsem naslouchaje v osamělé lóži. Druhý akt se chýlil ke konci. Přišlo to velebné, čarovně poetické finale, jehož tónové vlny jakoby houstly v překrásném sloupoví a pojily se v obrovský gotický chrám. Vždy výš a výše rostly a vypínaly se, až se spojily v závratnou úbělovou klenbu, prozářenou vítězným sluncem. - Pěvci ukončili, hudebníci ukládali své nástroje, a teprve nyní jsem pozoroval, že stojím a vyhýbám se daleko z lóže ven, aniž bych měl vědomí, že jsem byl vstal. Smetanova hudba učinila ze mne náměsíčníka.“

(Přemysl Pražák: Smetanovy zpěvohry)

V ten den má premiéru opera, o jejímž revolučním, odbojném charakteru nelze pochybovat. Libretista Josef Wenzig vykládá zcela proti tradici postavu Dalibora. Není to jen vězeň, jehož hru chodívali Pražané poslouchat k jeho věži, ale rebel a odbojník královské moci.

Libreto má datum 21. 6. 1865, ale bylo psáno jistě dříve, protože 15. 4. téhož roku začíná Smetana s kompozicí. Vznik textu lze klást do druhé poloviny padesátých let, tedy do doby bachovské perzekuce. V té době Wenzig napsal a vydal velmi prudkou polemickou brožuru proti nedodržení císařského slova.

Myšlenka odboje proti monarchii zrála i ve Smetanovi: vyjádřil to ve svých symfonických básních - Richard III. a Hakon Yarl.

Podobně jako v Prodané nevěstě, drží se Smetana i při kompozici Dalibora již dříve napsaných motivů. - Motiv e-moll z 18. 4. 1858 klade za základ Miladina zpěvu - „Jaká to bouře ňadra má plní“ a střední partie z nedokončené vášnivé klavírní skladby je základem Daliborova zpěvu „Marně oko slzy volá“. Je to důkaz odrazu silných veřejných událostí do skladatelova díla.

Dalibor vyjádřil myšlenky své doby písní o svobodě:

Nemysli sobě, ty tam na trůně svém,
že zastavíš mě v hněvu zuřivém.
Já jako bouře se s hrůzou přivalím,
všeliký odpor do prachu povalím.

To byl revoluční, politický manifest, pateticky vyjádřený. Byla to opovážlivost, která brala dech.

OBSAH OPERY:

Na nádvoří Pražského hradu se shromáždil lid, aby byl přítomen královu soudu. Rytíř Dalibor svévolně potrestal zabitím ploskovického purkrabího za to, že dal popravit jeho přítele Zdeňka. Obžalobu na Dalibora vznáší sestra purkrabího Milada. Dalibor, který se k svému činu mužně přizná a hrdě hájí svoji pravdu, je odsouzen k doživotnímu žaláři. Miladu strhne Daliborovo mužné vystoupení i jeho zjev tak mocně, že k němu vzplane vášnivou láskou. Prosí krále, aby rozsudek byl zrušen. Odmítnuta, spojí se s Daliborovou chráněnkou Jitkou, aby Dalibora osvobodila.

V podhradí se sešla Jitka se svým milým Vítkem a jeho přáteli, aby se připravili k Daliborovu osvobození. Na hradě koná pak k němu přípravy Milada, která v přestrojení za chlapce vnikla dovnitř a získala si přízeň žalávníka Beneše. Je jím poslána, aby donesla Daliborovi housle, po nichž vězeň touží, aby mu aspoň svým zvukem přičarovaly opojný dojem hry přítele Zdeňka. Milada odevzdá Daliborovi kromě houslí i prostředky k útěku a vyzná se mu ze své viny i horoucí náklonnosti. Dalibor jí odpustí a také on se do ní zamiluje.

Přípravy k Daliborovu útěku a vzpouře proti králi byly prozrazeny. Král rozhoduje, aby byl Dalibor popraven. Ten nic netuší a chystá se již k útěku. V rozhodujícím okamžiku vejde velitel stráže Budivoj, aby jej odvedl na popraviště.

Milada se svými věrnými vyčkává zatím pod hradem na smluvené znamení. Místo něho uslyší hlas umíráčku, který zní na Daliborovu cestu k smrti. Rozhodne se, že mu svobodu vybojuje a v čele svých pomocníků se vrhne na Daliborův průvod. Dalibora sice osvobodí, ale je těžce raněna a umírá v jeho náručí. Pro Dalibora nemá život bez ní cenu a najde smrt v boji proti přesile královské stráže, která zatím vzpouru potlačila.

PREMIÉRA SMETANOVA DALIBORA

V KONTEXTU HUDEBNĚ DRAMATICKÉ TVORBY ŠEDESÁTÝCH LET DEVATENÁCTÉHO STOLETÍ

- 1862 - Giuseppe Verdi: Síla osudu
- 1863 - Georges Bizet: Lovci perel
- 1865 - Giacomo Meyerbeer: Afričanka
Stanislav Moniuszko: Strašný dvůr
Richard Wagner: Tristan a Isolda
- 1866 - BEDŘICH SMETANA:
BRANIBOŘI V ČECHÁCH
BEDŘICH SMETANA:
PRODANÁ NEVĚSTA
Carles Louis Ambroise Thomas: Mignon
- 1867 - Vilém Blodek: V studni
Charles Gounod: Romeo a Julie
Giuseppe Verdi: Don Carlos
- 1868 - BEDŘICH SMETANA: DALIBOR
Arrigo Boito: Mefistofeles
Richard Wagner: Mistři pěvci norimberští
- 1869 - Richard Wagner: Rýnské zlato
- 1870 - Richard Wagner: Valkýra
- 1871 - Giuseppe Verdi: Aida
-

DALIBOR HISTORICKY:

Dalibor z Kozojed, český rytíř, * 1498. Přijal do poddanství vzbouřené sedláky svého souseda Adama Ploskovského z Drahonic na Litoměřicku. Byl za to odsouzen k smrti a popraven. Před popravou byl vězněn na Pražském hradě ve věži, která byla po něm nazvána Daliborka.

(Příruční slovník naučný z roku 1962)

Poněvadž Adamovi od lidí jeho tvrz Ploskovice vzata jest, a jsa raněn a chtě hrdlo zachovati, musel se jim proti právu a řádu podvole jejich vůle zanisovati, kterážto věc stala se jemu ne-
slušně, nepravě a neřádně, o čemž Dalibor dobře věda, statek jeho nepravě a nešlechtně jal a v tom statku byl a jeho užíval, že jest v tom nepravě a nešlechtně učinil proti právu a řádu. A protož takový účinek jeho zlý, páni a vladyky jej berou za svou kázeň, a hrdlo ztratil, kterýžto na hrdle trestati ráčí.

(Rozsudek nad Daliborem
podle kronikáře Václava Hájka z Libočan
z roku 1540)

„A víte též, jak dlouho Dalibor...“

Den premiéry Dalibora - 16. květen 1868 - byl obzvláště slavným. Byl položen základní kámen k Národnímu divadlu. Tímto aktem vyvrcholilo vlastenecké snažení té doby. Jan Neruda píše: „Hoj, což jste se slétli jako orli k horám, vlaštovky jak k jaru, jak slavíci k lásce! Kdo Vás viděl u veselém chvatném letu, rolník střežící si kypré luhy, měšťák připoutaný k palné výhni, ustal od práce, povznesl svou hlavu, do prsou mu skanulo stříbro Vašich hlasů a třpyt Vašich perutí s tak mocným jassem, že musel radostně si sáhnout k srdci a že zvolal: Nesou jaro šťastné zemi! Ano, šťastné zemi nesete jaro!“

Do základního kamene byla vložena listina s textem:

„Dnes po sedmnácti letech byl za nadšeného jásohu všech věrných a poctivých synů staroslavné koruny české a za slavného osvědčení nejupřímnějšího přátelství celého světa slovanského položen základní kámen k této budově, k rozvoji umění, zdokonalení českého jazyka a slávě celého slovanstva zasvěcené.“

Politický vůdce mladých sil národa - Dr. Karel Sladkovský praví ve svém projevu:

„Nechť šťastně ujme se símě samostatnosti a dobrého našeho srozumění se všemi ostatními národy; nechť šťastně ujme se símě rekovné obětavosti za práva vlasti a národa; nechť šťastně ujme se símě národního umění a národní naší osvěty, nechť veškeré toto símě šťastně ujme se, klíčí a vzejde, aby z nádherného chrámu národního našeho umění v plné síle rozvíjel se strom národního našeho života, co hrdý kmen mohutné, velebně krásné lípy slovanské!“

Poklepy na základní kámen zahajuje František Palacký slovy:

„Ve jménu národa v Čechách i na Moravě jednotného, buď požehnáno svatyni této, ve kterém národu českému zjevovati a před oči stavěti se má všeliká mravní pravda i krása.“

Za české hudebníky říká Bedřich Smetana:

„V hudbě život Čechů.“

V úvodníku Národních listů se ten den píše:

„Život nás všech má jeden, společný, nejvyšší cíl: obnovení státu českého. Na věkovitém základě statečnost národa v brzce postaví slavnou budovu státu českého.“

Několik dní před tímto historickým okamžikem byla mohutná manifestace na hoře Řípu, byl to první výraz národní lidové opozice proti dynastii a vládě.

Bylo zde bez výhrad proklamováno heslo odboje. Kdo by myslel na novost a nezvyklost uměleckého výrazu? Pak se začnou projevovat rozpaky a objevují se umělecké námitky. Byly skutečně jen umělecké? Nehrálo zde roli opatrnickví? Vždyť ještě v roce 1886, tedy už na scéně Národního divadla, se hraje Dalibor bez žalávní scény s písní o svobodě. Je zde jasná úchylka od revoluční náplně Smetanova díla. Zapomnělo se, že celá kompozice byla silně prodchnuta revoluční vlnou národního života. Celý třetí akt vznikl ve vzrušené době a političtí vůdci národní opozice, zejména Dr. Karel Sladkovský, rozhodli hned po dokončení partitury, že se dílo má stát uměleckým vyvrcholením největší opoziční manifestace, položení základního kamene Národního divadla.

Dílo je označeno za wagnerovské, kritiky jsou rozpačité. Smetana toto nepochopení těžce nese. Připomeňme vzpomínku Žofie Podlipské, která chtěla potěšit smutného skladatele, když si stěžoval na chladné přijetí nové zpěvohry. „Tím více ji pochopili a ocenili Vaši přátelé.“ Smetana odpověděl: „Těch bylo sotva třicet“ - a při tom mu vytryskly slzy z očí...

Smetanovu velikost chápalo pouze několik lidí. I později byly prováděny zásahy do struktury díla. Libretu je vytýkáno mnoho chyb, škrtá se, upravuje, mění text. V zahraničí se dostává Dalibor nejdříve do Stuttgartu roku 1896 - a rok nato jej uvádí Gustav Mahler ve Vídni - a s úspěchem.

Vídeňská kritika píše:

„Veliký Smetanův hudební sluch nedává zájmu posluchačovu ani na okamžik ochabnout. Ach, ty housle Smetanovy! Co vše lidským srdcem hárá, jimi v tóny se tlumočí. A jak originální, uchvatné a malebné jsou tyto bouře houslí, prochvívající recitativy.“

Zato v Petrohradě roku 1900 i v Berlíně roku 1903 kritika Dalibora odsoudí. V Budapešti se hraje roku 1909 hlavně zásluhou Karla Buriana a má tam úspěch. Kritika tam píše uznale a zasvěceně.

Plné rehabilitace se dočká Dalibor teprve v provedení Otakara Ostrčila v roce 1923, kdy se vrací k původnímu Smetanovu znění. Po letech zazní dílo v plné kráse, stává se jedním z nejoblíbenějších. A světového senzačního úspěchu se Dalibor dočkal právě sto let po premiéře. Smetanův hymnus svobody překonal svou životnou silou a velikostí malost nevěřících a nepřejících.

Vydalo Státní divadlo v Ostravě, nositel Řádu práce, v redakci Miloslava Nekvasila, obálka a grafická úprava Mirek Tittler, typografická spolupráce Antonín Mosler. - Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., provoz 22, Ostrava 1, Hollarova 14. Cena 2,- Kčs

**STÁTNÍ DIVADLO
V OSTRAVĚ
NOSITEL ŘÁDU PRÁCE**